

تصویر ذهنی  
در منظر و شهر؛  
مبانی و روش‌ها



انتشارات  
جهاد دانشگاهی  
قزوین

سرشناسه: اسدیپور، علی، ۱۳۶۱-  
عنوان و نام پدیدآور: تصویر ذهنی در منظر و شهر؛ مبانی و روش‌ها/  
تالیف علی اسدیپور.  
مشخصات نشر: قزوین: جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات، واحد  
قزوین، ۱۳۹۷.  
مشخصات ظاهری: ۲۷۶ ص.؛ مصور  
شابک: ۲-۳۸-۸۷۸۶-۸۷۸۶-۶۰۰-۹۷۸  
وضعیت فهرست نویسی: فیپا  
موضوع: معماری منظر شهری  
موضوع: Urban landscape architecture  
موضوع: زیباسازی شهری  
موضوع: Urban beautification  
موضوع: شهرسازی -- جنبه‌های روان‌شناسی  
موضوع: City planning -- Psychological aspects  
موضوع: طراحی منظر  
موضوع: Landscape design  
شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی. سازمان انتشارات. واحد قزوین  
رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ت۶۵الف/۷/۴۷۲ SB  
رده بندی دیویی: ۷۱۲  
شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۸۵۹۴۱

عنوان: تصویر ذهنی در منظر و شهر؛ مبانی و روش‌ها  
تألیف: دکتر علی اسدیپور  
طراح گرافیک و صفحه‌آرایی: مرضیه حمیدی زاده  
شابک: ۲-۳۸-۸۷۸۶-۸۷۸۶-۶۰۰-۹۷۸  
چاپ: نوبت اول - تابستان ۱۳۹۷  
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه  
بهاء: ۳۰۰۰۰۰ ریال

مصوبه شماره ۹۷/۰۴ چاپ کتاب، گروه علمی انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین  
مورخه ۱۳۹۷/۰۲/۲۴

ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین  
کلیه حقوق محفوظ است ©

# تصویر ذهنی در منظر و شهر؛ مبانی و روش‌ها

تألیف

دکتر علی اسدیپور  
استادیار دانشگاه هنر شیراز

## پیشگفتار

«تصاویر ذهنی» و «نقشه‌های شناختی» از محیط موضوع محوری این کتاب هستند. این مفاهیم در دو بستر «شهر» و «منظر» به طور مشترک بررسی شده‌اند و هدف از این کار دستیابی به دریافتی فراگیر از مفهوم «تصویرپذیری» است؛ ماهیتی در محیط که سبب می‌شود توانایی بازیابی آن محیط در ذهن افزایش یابد. چراکه این توانایی نتیجه «ارتباط ذهنی انسان با محیط» است و در متن کتاب به اهمیت این موضوع و نقش آن در تبدیل «فضا» به «مکان» پرداخته شده است. بسیاری از فضاهای شهری معاصر در ذهن شهروندان به دلایل گوناگون، «تصاویر ذهنی تهی» می‌آفرینند و این موضوع به آفرینش نامکان‌ها انجامیده است؛ بنابراین از ادبیات شهرسازی و طراحی شهری از یک سو و ادبیات نظری معماری منظر از سوی دیگر کمک گرفته شده است تا در مرز مشترک این سه حوزه علمی، به دستمایه‌ای یگانه به نام «تصویرپذیری» پرداخته شود. این کتاب ادعای فراگیری و بی‌نقص بودن را ندارد و همچون هر نوشته علمی دیگری، با خواست و انگیزه آشکاری به‌گزینش آگاهانه موضوعات پرداخته تا به مقصود خود نائل آید. به همین سبب شایسته است به این نکته نیز اشاره شود که کتاب کنونی در لایه پژوهش‌های نظری، روش‌شناسی پژوهش و روش‌های تحلیل تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی نگاشته شده و ابعاد طراحی را بیرون از رویکرد خود می‌داند. به همین سبب می‌تواند سرآغازی برای تدوین چارچوب‌های نظری لازم برای تنظیم راهنماهای طراحی نیز قلمداد شود.

کتاب در چهار فصل، یک مؤخره و یک واژه‌نامه ساماندهی شده است. فصل نخست کتاب، «منظر و شهر» نام دارد که به بررسی مفهوم منظر و پیوند آن با شهر می‌پردازد. در این فصل نظرات موجود از مفهوم منظر شهری که می‌توانند در راستای اهداف کتاب باشند، گردآمده‌اند و در نهایت مدلی از منظر شهری پیشنهاد شده که می‌تواند نوعی کلان‌نگری را در گوناگونی دیدگاه‌های حاضر داشته باشد. فصل دوم، «ادراک در منظر» است. این فصل دیدگاه‌های کلیدی ادراک محیطی را بررسی نموده و سپس به دو دسته ادراک بصری (دیداری) و ادراک اجتماعی در منظر می‌پردازد. هدف از این بخش نشان دادن مجموعه مؤلفه‌های ادراکی است که در پیوند انسان با منظر کارسازند. سپس مفهوم «تصویر ذهنی» و «تصویر ذهنی ارزیابانه» مورد بررسی قرار گرفته و پیشینه و مؤلفه‌ها این دو مفهوم کاویده شده است. به دلیل نزدیکی دو مفهوم خوانایی و تصویرپذیری، بخش پایانی این فصل به این جستار اختصاص یافته و در دنباله همین فصل جایگاه تصویرپذیری به‌عنوان «مفهوم» و «شاخص» مطرح شده است.

«منظر شهری و بازنمایی» عنوان فصل سوم کتاب است. مفهوم کلیدی در این فصل «بازنمایی» و روش‌ها و گونه‌های بازنمایی ادراک محیطی در شهر و منظر است. جریان‌های فکری در شناخت و بازنمایی فضا در دو دسته لینچ‌گرایان و پسا لینچ‌گرایان طبقه‌بندی شده‌اند و با اشاره به مصادیق گوناگون در هر دسته، تأثیر لینچ و پژوهشگران پیش و پس از وی آشکار شده است. فصل پایانی کتاب به «روش‌های استخراج و تحلیل تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی» می‌پردازد. مدل‌های ترسیمی - طراحی (زایشی) و مدل‌های بازشناسی - ارزیابی (غیرزایشی) دو دسته کلی از مدل‌های اخذ تصاویر ذهنی هستند که در این فصل معرفی می‌شوند. یکی از ویژگی‌های ممتاز و منحصربه‌فرد این کتاب افزون بر گونه‌شناسی‌های آن، معرفی «روش کروکی از تصویر ذهنی منظر» و «روش مونتاژ یا چینش منظر» است که برای نخستین بار در این کتاب به زبان فارسی آورده شده است. همچنین، پیشنهاد آشکار این کتاب گونه‌ای «مدل مفهومی در استخراج تصاویر ذهنی از منظر شهری» است که به ابعاد گوناگون منظر در شهر توجه داشته و از نظر روش‌شناسی نیز رساتر از روش‌های پیشین است.

جستار دیگر در این فصل پرداختن به انواع روش‌های تحلیل در بررسی تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی است. این بخش از کتاب نشان می‌دهد که پژوهشگران چگونه و با چه روش‌هایی به تحلیل چنین داده‌هایی پرداخته‌اند. دیگر ویژگی چشمگیر این فصل، بخشی

به نام «پژوهش‌های موردی» است که در آن سه پروژه پژوهشی که به دست نگارنده به انجام رسیده به‌طور فشرده آورده شده است. همه این سه پژوهش در بستر بومی کشور انجام شده است و دستاوردها آن کاربست مطالب پیشین را در عمل نشان می‌دهند که خود می‌تواند بنیانی برای دیگر پژوهش‌های همانند و نوآورانه باشند.

همان‌گونه که از عناوین فصل‌ها و محتوای کتاب برمی‌آید شکل‌گیری آن حاصل آموخته‌ها، مطالعات و پژوهش‌های گوناگونی است. بخشی از آن نتیجه چندین سال تدریس واحد «روانشناسی محیط» در مقطع کارشناسی ارشد معماری و «طرح روانشناسی محیط» در مقطع کارشناسی پیوسته معماری داخلی است. بخش‌هایی از فصول کتاب نیز گسترش یافته پژوهش‌هایی نظری است که نویسنده در دوره تحصیل خود در مقطع دکتری و به‌طور مشخص برای نگارش رساله دکتری خود در دانشگاه علم و صنعت ایران از آن بهره برده است که بدون راهنمایی و مشاوره استادان ارجمند جناب آقای دکتر محسن فیضی، دکتر فرهنگ مظفر و دکتر مصطفی بهزادفر شدنی نبوده است. نگارنده در همین جا بر خود واجب می‌داند از ایشان قدردانی نموده و مراتب سپاس خود را ابراز نماید. بخش‌های دیگر کتاب نیز نتیجه پژوهش‌های میدانی است که به یاری دانشجویان دروس یادشده ممکن گردیده و در جای خود نام‌های ایشان آمده است. از ایشان نیز به سبب جدیت و کوششی که از خود نشان داده‌اند، سپاسگزاری می‌گردد. بی‌تردید بدون همه این موارد شکل‌گیری چنین کتابی شدنی نبوده است. نویسنده افزون بر پذیرش همه کاستی‌ها و لغزش‌های ممکن، آماده است تا نکته‌های ارشادی و اصلاحی پیشنهادی را بررسی و در ویراست‌های آینده به کار بندد.

**دکتر علی اسدپور**

**استادیار دانشگاه هنر شیراز**

**۱۳۹۷ خورشیدی**

## فصل ۱؛ منظر و شهر

- ۱- منظر و شهر..... ۳
- ۱-۱- مفهوم منظر..... ۵
- ۲-۱- منظر شهری و مفاهیم مشابه..... ۱۱
- ۳-۱- مدل جامع منظر شهری..... ۳۱
- ۴-۱- جایگاه منظر شهری در اسناد توسعه شهری ایران..... ۳۴
- چکیده فصل..... ۴۰

## فصل ۲؛ ادراک محیطی در منظر

- ۲- ادراک محیطی در منظر..... ۴۷
- ۱-۲- نظریه‌ها و رویکردها در ادراک محیطی..... ۴۸
- ۱-۱-۲- نظریه گشتالت..... ۵۴
- ۲-۱-۲- نظریه احتمال‌گرایی برانسویک..... ۵۹
- ۳-۱-۲- الگوی بوم‌شناسی گییسون..... ۵۹
- ۲-۲- ادراک بصری منظر..... ۶۲
- ۱-۲-۲- متغیرها و شاخص‌های ادراک بصری (دیداری) در منظر..... ۶۵

۷۱.....	۲-۲-۲- مفاهیم و مترادف‌های تصویرپذیری در ادراک منظر
۷۵.....	۳-۲- ادراک اجتماعی منظر
۷۶.....	۲-۳-۱- شاخص‌های ارتباط مردم با منظر
۷۸.....	۲-۳-۲- شاخص‌های ارتباط منظر با مردم
۷۹.....	۴-۲- ادراک محیطی و تصویر ذهنی در محیط
۸۳.....	۲-۵- تصویر ذهنی و تصویر ذهنی ارزیابانه
۸۴.....	۲-۵-۱- تصویر ذهنی ارزیابانه از شهر
۸۶.....	۲-۵-۲- مؤلفه‌های تصویر ذهنی ارزیابانه
۸۹.....	۲-۵-۳- پیشینه پژوهش در تصویر ذهنی و تصویر ذهنی ارزیابانه
۹۷.....	۲-۶- مفهوم خوانایی و تصویرپذیری
۱۰۵.....	۲-۶-۱- تصویرپذیری به مثابه مفهوم (نگرش انسان‌گرایان / تجربه‌گرایان)
۱۰۹.....	۲-۶-۲- تصویرپذیری به مثابه شاخص (نگرش برنامه‌ریزان / عمل‌گرایان)
۱۱۲.....	چکیده فصل

### فصل ۳: منظر شهری و بازنمای

۱۲۱.....	۳- منظر شهری و بازنمای
۱۲۳.....	۳-۱- منظر روزمره- منظر بومی و منظر شهری
۱۲۶.....	۳-۲- تصاویر تهی؛ بحران در منظر شهری
۱۲۸.....	۳-۳- بازنمای؛ ارتباط ذهنی با منظر
۱۳۰.....	۳-۴- دست نگاره و نقشه به مثابه ابزار بازنمایی منظر
۱۳۷.....	۳-۵- روش‌های شناخت و بازنمایی محیط
۱۳۸.....	۳-۶- گونه‌شناسی مفهوم نقشه‌های ذهنی- ادراکی
۱۵۰.....	۳-۷- جریان‌های نظری در شناخت و بازنمایی فضا
۱۵۳.....	چکیده فصل



## فصل ۴: روش‌های استخراج و تحلیل تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی

۱۵۹	۴- روش‌های استخراج و تحلیل تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی
۱۶۰	۴-۱- مدل‌های اخذ تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی
۱۶۷	۴-۲- روش کروکی از تصویر ذهنی منظر
۱۷۴	۴-۳- روش مونتاژ یا چینش منظر
۱۷۶	۴-۴- مدل مفهومی استخراج تصاویر ذهنی از منظر شهری
۱۷۹	۴-۵- روش‌های تحلیل تصاویر ذهنی و نقشه‌های شناختی
۱۸۴	۴-۶- پژوهش‌های موردی
۱۸۴	پروژه ۱: تصویر ذهنی کودکان از منظر خیابان‌های شهری
۲۰۳	پروژه ۲: تصویر ذهنی کودکان از منظر باغچه
۲۰۹	پروژه ۳: تصویر ذهنی ارزیابانه از منظر شهری
۲۲۲	چکیده فصل
۲۲۵	فرجام
۲۲۹	منابع
۲۳۱	منابع فارسی
۲۴۳	منابع انگلیسی
۲۵۵	واژه‌نامه
۲۶۱	Preface